

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi
(MİKAD) Cilt: 2- Sayı: 2- Aralık 2018
ISSN: 2587-1331

ALEVİLİKTE CEM İBADETİNE YÜKLENEN ANLAMLAR VE CEM İBADETİNİN MANEVİ MAKAMLARI

Mehmet DÖNMEZ * ve Hasan ÇELİK **

*Cem erenlerindir,
Hak'ı görenlerindir,
Ceme eğriler girmez,
Doğru gelenlerindir.
(Yunus Emre)*

ÖZET

Aleviliğin temel ibadeti olan cemler, birçok tasavvufî anlamı da içerisinde taşımakta ve yaşatmaktadır. Cemler, genel anlamda Alevilik inancının kimlik kodlarını taşıyan ana unsur olmuştur. Bir toplumun ibadet biçimi, o topluma dair biriken tarihsel hafızanın okunması açısından da önem arz etmektedir. Geleneksel öğretilerinde, inancı şekilsel kalıplardan hakikate (öze) taşımayı amaçlamış olan Alevilik inancı, bu manada da cem ibadetinin erkânlarına da farklı tasavvufî anlamlar yüklemiştir. Ele alınan erkânların içeriğine göre kimi cemler toplumun her bireyine açık yapılırken, örneğin musahiplik cemi gibi ibadetler ise sadece toplumun belli bir kesimine açık tutulmuş veya tutulmaktadır. Cem ibadetinin bir başka boyutunu ise Alevilik kimliği altında örgütlenmiş olan Bektaşilik açısından söylemek mümkündür. Alevilikte, eşler ile yapılan ikrar verme tören(ler)i (cemi), Bektaşilik söz konusu olduğunda ise sadece bireysel olarak yapılmakta ve nasip alma erkânı bu şekilde tamamlanmaktadır. Bu müşterek çalışmamızda; Aleviliğin temel ibadeti olan cemlerin içerisinde yapılan ritüellerin taşıdığı

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi ve Avrasya Alevilik-Bektaşilik Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü – Malatya – Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1365-8365>

** Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı - Çorum / Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9467-8960>

anlamları açıklamayı, cemlere bekâr veya eşli olarak girilmesi uygulamalarını ve cem ibadetinin taşıdığı manevi makamları açıklamayı amaç ediniyoruz.

Anahtar Kelimeler: Alevilik-Bektaşılık, İkrar, Ritüel, Cem ibadeti

ASSIGNED MEANING TO JEM WORSHIP AND SPIRITUAL MODES OF JEM WORSHIP IN ALEVISM

ABSTRACT

Jems, basic worship of Alevism, carry and maintain many sufistic meanings within its structure. In general terms, Jems have been the main element that carries the identity codes of the Alevism belief. The style of worship of a society is important in terms of reading the accumulated historical memory of that society. In the traditional doctrine, the Alevism belief which aimed to carry the belief from formal patterns to truth, assigned sufistic meanings to the rules of Jem worship. According to the content of the addressed rules, some of the society is open to each individual of community, some of them, for example the companionship jem worship is organized open to a certain part of the community. It is possible to say another dimension of Jem worship in terms of Bektashism organized under the identity of Alevism. In Alevism, the promising ceremony(s) (jem) made with spouses and when mentioned about Bektashism, it is made individually and taking vouchsafe is completed in this way. In this joint study; We aim to explain the meanings of the rituals performed in the jems, which are the basic worship of Alevism, to explain the practices of entering the jems on single or with spouses and the spiritual modes that the jem worship carries.

Keywords: Alevism-Bektashism, Avouchment, Ritual, Jem worship

I. GİRİŞ

Alevi sözcüğünün ilk defa kullanılmasını, “Kızıllaş” sözcüğünün uğradığı anlam kayması karşısında, XIX. yüzyıldan itibaren, özellikle 1826’da Bektaşî dergâhlarının kapatılmasından sonra, Sünni olmayan topluluklara “Alevi” denmeye başlanmasıyla görmekteyiz. Oysa etimolojik anlamıyla bir Alevinin soyca (Hz.) Ali’ye bağlı olması gerekmektedir. Çünkü Alevi sözcüğünün İran’da kullanılışı bu anlamdadır. Günümüzde ise sırf (Hz.) Ali’ye aşırı bağlılıkları dolayısıyla bu zümrelere “Alevi” denmektedir. Yoksa bu kavramın günümüzde kullanıldığı anlamda, bu şekilde kullanılması dil kuralları açısından yanlıştır. Bundan dolayı bazı araştırmacılar, bunu bildiklerinden,

Aleviler için “**Köy Bektaşileri**” tabirlerini kullanmışlardır. Çünkü inançları açısından Alevilerle Bektaşiler arasında benzerlik vardır. Ancak Aleviler umumiyetle ümmî ve tahsilsiz kalmışlardır. Alevilik, Bektaşiliğin bir halk biçimidir. Aleviler kırsal kesimde yaşarken, Bektaşiler şehir merkezlerinde toplu ve düzenli bir tarikat olarak teşkilatlanmışlardır. Ancak günümüzde Alevi ve Bektaşi kavramlarının her ikisi de aynı olguya, **Türk Halk İslâmlığı** olgusuna dayanmaktadır. Her iki kavram da aynı anlamda kullanılmaktadır. Aralarında ki temel fark, sosyal bir farktır. Şöyle ki; Aleviler aşiret çevrelerinden gelen eski göçebelerden oluşup bilgi ve görgü bakımından eksik kalmışlardır. Bektaşiler ise kent merkezlerinde odaklaşmış, okumuş ve bilgili insanlardan oluşmuşlardır. Böylece Bektaşilik bir tarikat olarak yaygınlaşmıştır. Zamanla aradaki bu sosyal sınıf farklılığı artmış ve “**Her Alevi Bektaşi’dir, fakat her Bektaşi Alevi değildir**” şeklinde Alevileri dışlayan iddialar yaygınlık kazanmıştır (Bozkuş, 2006: 75-76). Tarikatlar, bir toplumsal yapı içinde grup dayanışmasıdır. Aynı toplumsal yapıda farklı gruplar vardır. Alevilik ise Anadolu’da Ehl-i Beyt sevgisi ekseninde doğal, sosyal ve siyasal koşulların etkileşimiyle şekillenen başlı başına bir yapıdır (Yazıcı, 2014: 76). Tarihçi Ali Kaya ise Alevilik tanımının anlamını daha da geniş anlatımla şöyle açıklamaktadır: “Alevilik; dini İslâm, kitabı Kur’ân, Allah’a kul, Hz. Muhammed’e bağlı, Hz. Hüseyin’in yolunu süren, Hacı Bektaş-ı Veli’nin *eline, beline, diline sahip ol* düsturunu ilke edinen, iyi düşünce, iyi söz ve iyi davranışta kendini bulan, Tanrı korkusu yerine, sevgisini benimseyen, zâhiri bâtınla, bâtını zâhirle birleştiren, şeriat kapısını aşip marifet yoluyla hakikat dünyasına ulaşan, Kur’ân’ın şekline değil, özüne inen, akıl ve gönül ile ruhsal olgunlaşmaya varma yoludur” (Kaya, 2012: 365).

Bektaşilik ise Hacı Bektaş Veli’yi yol büyüğü olarak tanıyan Aleviliğin bir bölümü (Dedekargınoğlu, 2012: 317) ve XIII. yüzyılda Kalenderlik içinde teşekkülle başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş-ı Veli an’aneleri etrafında Anadolu’da ortaya çıkan bir tarikattır (Ocak, 1992: 373). Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli’nin tasavvufi düşüncesi çerçevesinde oluşmuş ve ona nispetle 13. yüzyılda kurulmuş olan tarikatın adıdır. Hacı Bektaş Veli’nin vefatından sonra ortaya çıkan ve O’nun yolundan gidenler tarafından yaşatılan bu tarikat, 1826’ya kadar resmi himaye görerek Osmanlı Devleti içerisinde oldukça etkili olmuştur (Yılmaz, 2011: 33). Savaşı dostlukla, dostluğu kardeşlikle, kardeşliği âşkla bir tutan Hacı Bektaş Veli; gerçek âşkın Allah âşkı

olduğunu, bu âşka ulaşmak içinde Allah'ı bir tirandan korkar gibi değil, onun merhametine, sevgi ve muhabbetine ve her şeyden önce de onun eşsiz cemâline sevgi dolu doyumsuz bir yürekle inanmaktan geçtiğini bildirir (Altınok, 2012: 175).

II. ALEVİLİKTE CEM İBADETİ

Alevilikte ibadetin adına 'cem' denir. Cem; Alevilerin temel ibadet şeklidir. Dinin temel kuralları sembollerle ifade edilir. Sembolleri de her kişi değil, dinde derin düşünenlerin, tefekkür edenlerin anlayacağı inançtır. Cem, dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratanla bütünleşme yani "tevhit" hâlidir. Bütünleşebilmek için masumiyet gerekir onun içindir ki kusurların bağışlanmasını dileyerek ve kırdıklarını onarak, bir lokmalarını bin lokma edip paylaşarak cem olunur (Uğurlu, 2009: 61).

Alevi-Bektaşilerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadet olarak algılanan kutsal tören (Korkmaz, 1994: 70) olan cem; 'bir olmak', 'toplanmak' anlamındadır. Cem, Alevilerce 'Hak-Muhammed-Ali Divanı' olarak adlandırılır (Yaman, 2012: 228). Cem, sözcük olarak toplanma, birlik olma ve bir araya gelme anlamında Arapça bir sözcüktür. Cem ibadetinin yapıldığı mekâna¹ "cemevi" ya da "cemhâne" denir (Dedekargınoğlu, 2012: 121). Cem töreni yapmak için bir eve ihtiyaç vardır ki ona 'meydan (evi)' derler. O meydana bir imad (sütun) lazımdır. Çerağın² sağ tarafına oturur, mürşit sol tarafına oturur. Mürşidin sağına Müslimeler, soluna erenler oturur (Yaman, 2013b: 158).

¹ **Kırklar Meydanı:** Şimdi cem evi olarak bilinen yerler, eskiden dergâhtı. Ayin-i cem yapılan mekâna 'kırklar meydanı', 'meydan evi', 'meydan sofrası' da denir. Cem için ayrılan yer özel tabiri ile Ârş-ı Rahmân'dır, yani Tanrı'nın mekanıdır. Kapısından girilirken dualar okunur, kapı pervazları, bazı yerlerde ise eşik öpülür. Kapı eşikine basılmaz, dâra durulur ve törenle dedenin huzuruna varılır. Bazı Alevi dedeleri Hz. Peygamber dönemindeki Âshab-ı Suffa'nın Anadolu'daki karşılığının 'meydan sofrası' olduğunu belirtirler. Meydana 'halka veya falaka' denir. Halkada 12 hizmet yapılır ve tarikat namazı kılınır. Meydana girişte sağ taraf kadınlara, sol tarafta erkeklere ayrılmıştır (Tekin, 2011: 314-315). Meydan'da bir yanda bilerek alçak tutulmuş bir giriş kapısı (eşik), girişin karşı tarafında ise "Taht-ı Muhammed" olarak adlandırılan çerağlık bulunur. Bu çerağlık üç basamaktan oluşur ve üzerine on iki imamları temsilen on iki küçük çerağ konulur. Bu çerağların arasında veya önünde, tepesi Bektaşî derviş tacı şeklinde uzun ve altındaki dört kolu dört kapıyı temsil eden bir çerağ vardır. Tahtın bir yanında, özellikle cepheden bakıldığında solda kalan bir koyun postu vardır. Buna "Baba" veya "Mürşit" postu denir. Kapının alçak tutulmasının sebebi içeri girenlere bu meydana dahilere ve onların sembolize ettiği değerlere boyun eğdiklerini, nefislerini dışarıda bırakmaları gerektiğini hatırlatmaktır (Keleş, 2008: 55).

² **Çerağ (delil):** Hz. Muhammed'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması anısına, ruhun aydınlanmasının bir sembolü olarak algılanan ve cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum ya da çıra (Korkmaz, 2008a: 467). Hem köy ve hem de kent Bektaşileri çerağları yakmaz uyarırlar. Bektaşiler yakma sözcüğünü değil de "uyarma" sözcüğünü kullanırlar. Keza, çerağlar söndürülmeyip "sır edilir". Bektaşilerin çerağı Tanrı'nın nurunu simgeler. Tanrı nurunu simgelediği

Cem, her türlü gösterişten, riyadan uzak, direkt Allah'a yönelmenin adıdır. Cem de kişi, dileğini, yakarışını doğrudan O'na (Allah'a) yapar, haddini aşmadan, tüm benliğiyle O'nunla bütünleşir. O'na ulaşabilmenin yolu, her türlü kötülüklerden, nefsinin arındırılmadan geçer. Cem de arınmayanlar yargılanır, kul hakkı sorgulanır ve iyiliğe yönlendirilir. Cem; “ölmezden evvel ölmenin”, kendisiyle hesaplaşmanın ve insan olmanın adıdır yani “vahdet-i vücud” olmaktır (Uğurlu, 2009: 61).

Cem, ibadetinin bir diğer adı bazı yörelerde “halka namazı”dır.³ Cemde ki halkada esas olan namaz deyişiyle kastedilen *Buyruk*'taki ifadesiyle niyazdır (Yaman, 2012: 228). “Halka namazı” tanımı, cemde yüz-yüze halka oluşturacak biçimde

icin de ezelden ebede kadar nur varlığını sürdürmektedir. Ama bu nur zaman zaman zâhir, zaman zaman da bâtın, yani sır olmaktadır. Çerağlar Tanrı nurunu simgelediği için, çerağlar uyarılırken Nur Süresinin 35. ayeti okunur (Keçeli, 2005: 332).

³ Araştırmacı Piri Er, “Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı” adlı makalesinde alan araştırmalarına kaynaklık eden kişilerden aktardığı bilgilerle “halka namazı” hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “Sünni Müslümanların ibadetlerinde kibleye dönülür. Alevi ceminde ise karşısındaki insanın cemâline niyaz edilir. Halka şeklinde oturulmasının nedeni de budur. Allah'ın güzelliği insanın cemâline bağlıdır. Onun için insana secde edilir ancak insana tapılmaz. Allah da meleklerine, ‘*Âdeme secde edin!*’ diye buyurmuş ancak İblis secde etmemiştir.” [Haydar Altun Dede, Amasya-Gümüşhacıköy-Sarayözü]. “Halka namazı, cemde cemâl cemâle kılınan namazdır. Bu namazda insan insana secde eder çünkü Hak âdemdedir. Allah, insanı kendine örtü yapıp onda gizlenmiştir. Hak müminin kalbindedir” [Abdullah Balcı, Amasya-Hamamözü-Yemişen]. “Aleviler için asıl namaz, halka namazıdır. Hazreti Peygamber ibadetini cemâl cemâle yapmıştır çünkü Allah âdemdedir” [Davut Bayral, Çorum-Osmancık-Çampınar]. “Aleviler için asıl olan halka namazıdır. Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak buyurmuştur ki ‘*Biz geceyi ibadet ve dinlenme, gündüzü ise çalışıp riskini temin vakti kıldık*’, onun için gündüz göstermelik olarak yapılan ibadet günahtır. Bundan dolayı biz halka namazı kılarız. İlk secde âdeme indiği için de âdeme secde ederiz” [Veli Gürlek, Çorum-Merkez-Eşençay] (Er, 1997: 54). Halka namazıyla ilgili benzer ifadeleri merhum Prof. Dr. Mehmet Eröz'de şu şekilde açıklamaktadır: “Alevi ve Bektaşilerin inanişine göre, ‘Şeriatla namaz, camide, imamın arkasında kılınır. Tarikatta ise, cemâl cemâle kılınır; yüz yüze kılınır. Kâbe, insanın gönlüdür. ‘*Âdeme secde ediniz!*’ ayeti gereğince, insana secde edilir. Kâbe'de nasıl Kâbe'nin etrafında bir halka namazı kılınırsa, burada da öyle bir halka namazı olur” (Eröz, 2014: 124). Yine Alevi-Bektaşî toplumunda genel anlamda namaz yerine kullanılan bir ifade olan *niyaz* ya da *salât* kelimelerinin anlamlarına dair ise Bektaşî Babası ve Araştırmacı Şakir Keçeli de şu bilgileri vermektedir: “İslâm din bilginleri (ulemâ'nın) namaz olarak Türkçeye çevirdikleri salât, *Kur'an-ı Kerim*'in ısrarla buyurduğu bir ibadettir. Bu nedenle, İslamiyet'i kabul eden her insanın, salât (namaz)a karşı çıkmaması ve onu bir Tanrı buyruğu olarak kabullenmesi, İslâmî bir zorunluluktur. Salâtın Yüce Tanrı'nın buyruğu olmadığını söyleyen her Müslüman İslamiyet'i reddetmiş demektir. Bu nedenle İslâm'ın tüm mezhepleri ve bu arada Bektaşîler/Aleviler salât ederler. Sünnî Müslümanlar Cami'de namaz kılarken, Bektaşîler Meydan Evi'nde salât ederler. Sünnî Müslümanın kıldığı şeriat namazı da, Bektaşîliğin kıldığı tarikat namazı da İslamidir. Fakat Cami'nin namazı ile, Meydan'ın salâtı farklıdır. Bu farklılığı Hz. Mevlâna şu şekilde anlatmaktadır: Biri: ‘Tanrı'ya namazdan daha yakın olan bir şey var mıdır?’ diye sordu. O: Hem namaz vardır; namaz bu suretten ibaret değildir. Bu, namazın kalıbıdır. Çünkü bu namazın başı sonu bellidir ve vardır. Başı ve sonu olan her şey ise kalıptır... Sonu ve başı olan her şey suret ve kalıptan ibaret olur. Onun ruhu benzersiz ve sonsuzdur. Başı, sonu yoktur. Bu namazı Nebîler bulmuşlardır ve bunu ortaya çıkaran Nebî (Hz. Peygamber): ‘*Benim Tanrı ile bazı vakitlerim olur ki o zaman oraya ne bir Tanrı tarafından gönderilmiş peygamber ve ne de Tanrı'ya en yakın bulunan bir melek sığar*’ buyuruyor. O halde namazın ruhunun yalnız bu suretinden ibaret olmayıp, belki istiğrak, kendinden geçiş olduğunu bilmiş olduk. Sunulduğu üzere Meydan (Cem') Evi'nde de salât edilmektedir. Ama burada tarikat salât (namaz)ı, câmide ise şeriat namazı kılınmaktadır. Her iki ibadet te Tanrı'mızın buyruğuna uygun ibadettir. Bu nedenle ‘Meydan (cem) evi İslami ibadet yeri değildir’ demek İslâm'a aykırıdır” (Keçeli, 2005: 328-329).

oturulmasından ve halka halinde toplu niyaz yapılmasından esinlenilerek geliştirilmiş bir anlatım biçimidir (Korkmaz, 2008b: 212). Anadolu Aleviliğinde “halka namazı” için ön şartlardan biri abdest almaktır. Ceme katılacak her kişi önceden kendi vücut temizliğini yapmak zorundadır. Yapılan bu temizlik abdest almayla özdeştir. Bu temizlenmede ayağını yıkarken “ayaklarımla kötü yola gitmeyeceğim” diye niyet eden kişi, ellerini yıkarken “ellerini harama uzatmayacağına”, ağzını yıkarken “dili ile kötü söz söylemeyeceğine”, yüzünü yıkarken “kimseye kötü gözle bakıp, yüz kızartıcı bir suç işlemeyeceğine” niyet eder (Er, 1997: 54). Şurası bir gerçektir ki sen kendi özünü pak edesin ta ki senden olan da pak ola. Çünkü “yıkanan temiz olmazsa, yıkadığı şeyde temiz (pak) olmaz” (Atalay, 2011: 282).

Aleviliğin ibadeti olan cemlerde ise on iki hizmet sahibinden biri olan “ibrikçi” (yörelere göre farklı isimler verilmektedir)nin döktüğü su ile ellerin sadece parmaklarını yıkama şeklinde gerçekleşen sembolik anlamda bir abdest alınmaktadır ki, bu abdest tutulan niyetlerin toplum huzurunda teyit edilmesi anlamını ifade eder. Alınan bu abdestte asıl amaç ahlaksal arınma ve iç temizliğinin sağlanmasıdır. Her Alevi-Bektaşî senede bir, köy halkının katılımıyla gerçekleşen (Bektaşîlerin ‘baş okutma’ adını verdiği) cem töreni ile toplumdan rızalık alıp, yolun yasakladığı suçları işlemeyeceğini, toplum ve dede huzurunda teyit eder. Talibin yunması, yıkanması ve manen temizlenip arınması anlamına gelen bu abdeste Anadolu Alevi-Bektaşîliğinde “yıl abdesti” adı verilir. Yıl abdesti Sünni inanç mensuplarında olduğu gibi tuvalete çıkmak, eşiyile birlikte olmak gibi durumlarda bozulmamakta, ancak abdest alınırken tutulan niyetlerden birinde zaafa uğrayarak (zina, hırsızlık, adam öldürme vb.) inancın yasakladığı suçlardan birini işlemesi durumunda, inanç mensubunun düşkün ilan edilerek cezalandırılması sureti ile bozulmaktadır (Er, 1997: 54).

İhlâs ile gelen bu yoldan dönmez,
İkilikten geçmeyen bir’liği bilmez,
Er’i Hak görmeyen, Hak’ı da göremez,
Gözü bakar ama körden sayılır.

(Pir Sultan Abdal; Er, 1997: 54).

Cemler; “Ayn-ül Cem, Abdal Musa Kurbanı, Birlik Cemi, Dârdan İndirme Erkânı, Koldan Kopan Erkânı, Ali Cemi, Görgü Cemi, İçeri Kurbanı, İkrar Cemi,

Düşkün Cemi, Kısır Cem” gibi farklı isimlerle söylene de aynı ritüeli ifade ederler (Yaman, 2012: 228-229).

Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan akşamlar cemlerin yapılması ve her talibin “48 Cuma’ya katılması hakkı” görüşü Alevilikte esastır. Sadece Muharrem ayı boyunca doğal ritüel olarak (dört haftalık) cem yapılmaz ve matem tutulur. Alevilikte “48 Cuma’nın, Muharrem orucunun, Hızır orucunun hak olduğunu ve verilen ikrardan can verilse de asla dönülemeyeceği” inancı genel kabul gören bir anlayıştır.

Zina yapanlar, nefesine hâkim olamayanlar, hırsızlık yapanlar, adam öldürenler, annesine-babasına evlatlık görevini yapamayanlar, işçi ve yetim hakkı yiyenler ceme alınmazlar. Böylece cem halkı (Alevi toplumu) zararlı insanlardan arınmış olur (Yaman, 2013a: 166-167).

Cemde ‘On İki Hizmet’in sahipleri şunlardır:

1. Dede (Mürşit, Pir)
2. Rehber
3. Gözcü
4. Çerağcı (Delilci)
5. Zâkir (Âşık)
6. Ferraş (Süpürgeci)
7. Sakka (İbriktar)
8. Kurbancı (Sofracı)
9. Pervâne
10. Davetçi
11. İznikçi (Meydancı)
12. Kapıcı (Bekçi) (Yaman, 2012: 233).

Kadın erkek ayrımı gözetilmeksizin birlikte yapılan cemler, aynı zamanda Alevi-Bektaşî toplumunun din ve ahlâk eğitimine yönelik önemli bir ritüeldir. İnsanlar arasındaki hak - hukuk sorunlarının ele alındığı ve suç işleyenlerin yargılandığı cemler, bir tür “halk mahkemesi” olarak da işlev görmektedir (Şener, 1990: 173). Cem

meclislerinde bir araya gelen ve o meclise girerken cinsiyetlerini meydanın eşiğinden dışarı bırakan “canlara”, tarihsel süreçlerde de iftira atmaya çalışanlara en anlamlı cevabı Pir-i Türkistan Hoca Ahmed-i Yesevi Hazretleri şu şekilde vermiştir: “Ahmed-i Yesevi’nin şöhreti yayılıp müritleri çoğaldıkça muhalifleri de artıyormuş. Bunla Hâce hakkında çeşitli iftiraları yaymaya başlamışlar. Hâce’yi bilhassa, meclisine kadın ve erkekleri davet edip birlikte zikir etmekle suçlamışlardır. Şeraite sıkı sıkıya bağlı olan Mâverâünnehr ve Horasan âlimleri, bu durumun şeraite aykırı olduğu hususunda ittifak ederek tahkik için birini göndermişler. Tahkik neticesinde söylenenlerin iftira olduğu anlaşılmış, ancak Yesevi bununla yetinmeyip âlimlere bir ders vermek istemiş. Hâce müritleriyle toplantı halindeyken ağzı mühürlü bir hokka getirmiş ve müritlerinden Celâl Ata’ya vererek Mâverâünnehr’e göndermiş. Âlimler toplanıp hokkayı açtıklarında, hokka içinde pamukla ateş parçasının bir arada bulunduğunun hayretle görmüşler. Böylece Hâce’nin kendilerine vermek istediği dersi kavramışlar. Hâce bu kerametiyle, ‘Eğer kadın ve erkek Ehl-i Hak meclisinde birlikte ibadet ve zikir ederse, Hak Teâlâ onların kalbindeki her türlü kötülüğü yok eder’ demek istemiştir” (Eraslan, 1995: 807).

Beş çeşit cem bulunmaktadır. Yılın ilk cemi, yol büyüklerinden Abdal Musa adına yapılan “Abdal Musa Cemi”dir. Taliplerin bir yıl içerisinde dedeye verdikleri söze ne kadar bağlı kaldıklarını öğrenmek üzere sorguya çekilecekleri cem “Görgü Cemi”⁴ olarak adlandırılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde Mekke’den Medine’ye göç eden Müslümanlar (muhaçirler) ile onlara ev sahipliği yapan Medineli Müslümanların

⁴ “Tüm canlar, görgü cemine **ölü gelir diri döner**: Yani bir bakıma görgü ceminden geçmekle yaşarken yeniden dirilir kötülüklerden arınır, kini, kibri ve benliği atar” (Korkmaz, 2008a: 226). “Kırsal kesimde hasat zamanının ardından ocakzâde dedeler taliplerinin bulunduğu köyleri ziyaret etmeye başlarlar. Dedelerin amacı, yılda en az bir kez olmak üzere taliplerinin cem hizmetlerini görmektir. Dede bir köye geldiği zaman ‘peyik (davetçi)’ adı verilen bir kişi dedenin geldiğini ve cem yapılacağını ev ev dolaşarak halka bildirir. Cem için köydeki bir ev hazırlanırdı. Bu evin seçilmesinde bazı öncelik ve şartlar söz konusudur. Köyde bir ocakzâde varsa cem onun evinde yapılır. Zaten dedeler bu görevlerini bildiklerinden evlerinin bir odasını çok büyük tutarlar ki köyde ceme katılabilecek herkes buraya sığabilsin. Eğer ocak başka bir köyde ise dedenin atadığı rehberin evinde veya durumu uygun olan başka birinin evinde cem yapılır. Ayrıca cemin yapılacağı evin seçilmesinde hane halkı da önemli bir faktördür. Aile bireylerinin düşkün olmaması, komşuları ile sorunlu olmamaları, lokmalarının yenilebilmesi gerekmektedir. Çünkü **‘eline, beline, diline, işine, aşına, eşine sahip olmak’** şeklindeki doğruluk ilkesi herkes için geçerliydi” (Keleş, 2008: 54-55). 19-25 Ocak 2015 tarihleri arasında İstanbul Yenibosna Cemevinde, Cem Vakfı Alevi İslâm İnanç Hizmetleri Eski Başkanı ve Hıdır Abdal Ocağı evlatlarından Ali Rıza Uğurlu Dede’nin verdiği “‘Alevilik İnanç Semineri” derslerinde, cem’lerin geçmiş dönemlerde yapıldığı mekânlarla ilgili olarak Ali Rıza Uğurlu Dede bizlere şu açıklamalarda bulunmuştur: “‘Her talibin evi Allah’ın evidir. Allah’ın evinde; kötülük, boşanma ve mahkeme olmaz. **Allah temizdir ve temiz olanı sever**. Biz geçmiş dönemlerdeki cemlerimizi özellikle eşi Hak’a yürümüş olan bacıların evinde yapardık. Rıza meydanında ‘peşkil’de toplanan meblağlar o bacıya verilirdi. Böylece bir gönlü icitmeden, o meydana, o ihtiyaçları sır ederdik.”

(Ensar'ın) kardeşlik uygulamasından esinlenen iki aile arasındaki kardeşlik merasimi için yapılan ceme de "Musahiplik Cemi" denir. Ölen bir kişinin yedisi ya da kırkında kurban kesilip lokma dağıtıldığı cem ise "Dâr Cemi" (dârdan indirme erkânı)'dır. Yine işlediği bir suç nedeniyle yol düşkününü ilan edilen, ancak tövbe edip üzerindeki kul hakkını iade eden kişiler için "Düşkünlüğü Kaldırma Cemi" (kimi yörelerde 'Koldan Kopma Cemi' olarak adlandırılan cem) yapılır (Yılmaz, 2011: 81-82). Ayrıca yeni yetişen gençlere yol'un (erkânın) kurallarını öğreten ve eğitim amacı ön plana çıkan bir de "İrşat Cemi" vardır (Uluçay, 1993: 51).

Ayn-i Cem, Kırklar Cemini bir tür tekrarlanması / güncellenmesidir. Ritüelin her anı (söylenen söz, dua ve nefeslerin/deyişlerin tümü ya da yapılan her edim) ibadetin yerine getirilmesi işlevinin yanında Kırkların Meclisine göndermeler yapan simgesel (metaforik) anlamlar taşır. Kırklar Meclisinde icra edilen on iki hizmetin yerine getirilmesi ayinin esas kısmını oluşturur. Ancak bu esas kısma geçilmeden önce yapılması gerekenler vardır:

"Öncelikle dede/baba erkâna uygun biçimde meydana girer. Bu erkân cemaatten cemi yönetmek üzere destur alınması ve Hacı Bektaş-ı Veli'yi temsil eden 'Horasan Postunun' selamlanmasıdır. Postun yani cemi yürütecek olan mürşidin meydanadaki konumu kapının tam karşısında, ocağın ve çerağların yanındadır. Mürşidin yanında yer alan rehber, dedenin ardından meydana girer. Dedeyi ve kendi postunu selamladıktan sonra yerini alır. On iki hizmetin diğer sahipleri de aynı erkâna uyararak meydanadaki yerlerini alırlar. On iki hizmete geçilmeden önce musahip olacaklar veya – Babâgan Bektaşiler'de musahip tutmak zorunlu olmadığından– tek başına nasip alacakların tarikata kabul töreni gerçekleştirilir. Toplumun bireyleri arasındaki anlaşmazlıklar ortaya dökülüp giderilir. Hesap verme zamanı gelen canlar Dâr-ı Mansur'da sırasıyla yerlerini alırlar. Gerekli olan durumlarda bu kişilerin cezaları verilir veya cemaatten ve mürşitten helallik alarak yıllık görgülerini tamamlamış olurlar. Dâr makamında verilen en ağır ceza düşkünlüktür. Düşkün olanlar cemlere katılamazlar ve hatta tüm toplumdan dışlanırlar. Dargınlar barıştırılır. Çünkü kimse kimseyle küs, dargın veya kavgalı kalamaz. Bu durumda olanlar ceme alınmaz. Ayrıca cem'in bu kısmında toplumsal yaşama, güncel konulara dair konuşmalar yapılır, mürşitlerden tavsiyeler alınır. Bunun ardından on iki hizmete ve çerağ uyandırma merasimine geçilir" (Keleş, 2008: 56-57).

Cemlerde her ritüel için bir hizmet sahibi vardır. Hizmet sahipleri bir deyişle meydana çağrılır, halkın rızası alındıktan sonra dua veya gülbanklar okunur. Zâkir'in okuduğu deyişin ve hizmet sahiplerinin gelişinin örnek sıralaması şöyledir:

Hak'tan bize name geldi,
Pirim sana ayan olsun,
Şah'tan bize name geldi,
Mürşidime ayan olsun.
[Mürşit ayağa kalkar]

Kimi okur kimi yazar,
Can ansır yoldan azar,
Mihmanları ceme dizer,
Rehberime haber olsun.
[Rehber ayağa kalkar]

Hak kuluna eyler nazar,
Seyyah olup âlem gezer,
Kalleş gelmiş cemi bozar,
Gözcü sana haber olsun.
[Gözcü ayağa kalkar]

Seyda bülbül bağın ister,
Delil yanmaz yağın ister,
Yak delili nurun göster
Delilciye haber olsun.
[Delilci ayağa kalkar]

Âşıkların zikri sazdır,
Daim Hak'a niyâzdır,
Okunan nefes duvâzdır,
Zâkirlere haber olsun,
[Zakir ayağa kalkar]

Cemde herkes kardeş bacı,
Bunlardır Güruh-u Naci,
Seyit-i Faraş süpürgeci,
Faraş'a da haber olsun.

[Faraş ayağa kalkar]

Bu ceme gelenler hacı,
Bunlardır Hak'a duacı,
Cemin kilidi kapıcı,
Kapıcıya haber olsun.

[Kapıcı ayağa kalkar]

Ey gözü gönlü tok kişi,
Daim hak iledir işi,
Hazırla lokmayı aşı,
Lokmacıya haber olsun

[Sofracı ayağa kalkar]

Ta ezelden dedik beli,
Muhammed Ali'nin yolu,
Engür tasla gelsin dolu,
Sakacıya haber olsun.

[Saka ayağa kalkar]

Gerçek olan dolu içer,
Cemiyette güller saçar,
Canlar gelir ceme geçer,
Peyikçiye haber olsun

[Peyik ayağa kalkar]

Bir üzümü böldü Kırklar,
Yiyemez özü çürükler,
Allah deyip dönsün çarklar,
Semahçıya haber olsun.

[Semahçılar ayağa kalkar]

Şah Hatayi'm pire geldi,

Hak yoluna süre geldi,
Mümin, Müslim dâr'a geldi,
İznikçiye haber olsun
[İznikçi ayağa kalkar]

Ayağa kalkan hizmet sahipleri rehber başta olmak üzere Dâr-ı Mansur'a dururlar. Dede hizmetlerin görülmesini başlatmak için hizmet gülbângını okur:

Bism-i Şâh, Allah Allah... Akşamlar hayır ola, hayırlar feth ola, şerler def ola, demler daim, cemler kaim ola... Hazır-gâip, zâhir-batın cem erenlerinin nuru cemâlleri âşk ola... Ehl-i Beytin, Üçlerin, Beşlerin, Yedilerin, Oniki İmamların, Ondört Masum-u Pakların, Onyeddi Kemerbestlerin, Kırkların, cümle erenlerin katarından, didarından ayırmaya... Her dilde bir dilek, her gönülde bir murat vardır. İnandığımız, güvendiğimiz yüce Yaradan; dilde dileklerimizizi, gönülde muratlarımızı vere... Allah, namerde-merde muhtaç eylemeye... Duvarımızdan taş, gözlerimizden yaş dökmeye... Genç yaşta ölüm, ihtiyarlıkta zulüm vermeye... Hak evimizin, toplumumuzun ağız tatlılığını bozmaya... Huzur vere, derterimize derman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza eda nasip eyleye... Yolumuzu yolsuza, yüzümüzü nursuza uğratmaya.. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler; ana-babasına, toplumuna hayırlı evlatlar vere... On sekiz bin âlemler Mümin, Müslim cümle kardeşlerimizi Muhammed-Ali gülbângından mahrum eylemeye... Çağırduğumuzda, bunaldığımızda Hızır yoldaşımız; Şâh-ı Merdan Ali kardeşimiz, Hünekâr Hacı Bektaş Veli de haldaşımız ola... Duası bizden, kabulü Allah'tan ola... Gerçekler demine, evliyalar keremine, gönüller birliğine HÛ diyelim HÛ.⁵

Cemdeki sıralama da şöyledir:

- > Dede Ceme girer, ayakta (dârda) olan halka dâr duasını verir.
- > Sohbet eder. (Güncel konularda veya tarihi konularda, aydınlatıcı konuşmalar yapar. Ceme katılanların her türlü sorularını yanıtlar).
- > Dede cemaatten rızalık⁶ ister. Sorunlar varsa çözer. (Küskünleri – dargınları barıştırır).
- > Edep - erkâna dâvet eder.

⁵ Birçok kaynakta benzer gülbânk örnekleri mevcuttur. Bir kaç kelime haricinde okunan gülbânklar genel itibariyle aynıdır. Bu nedenle gülbânkları tek bir kaynağa dayandırmadan (anonim olarak) sizlere aktarıyoruz.

⁶ Alevilik-Bektaşilikte “Döktüğünüz varsa doldurun, ağlattığımız varsa güldürün” ilkesi rızalığın en temel ilkesi olarak cemlerde uygulanır. Bu ilke Kur’ân-ı Kerim’de Fecr Suresi’ne dayandırılır: *Ey sükûna kavuşmuş benlik! Dön Rabbine, razı etmiş ve edilmiş olarak! Gir kullarımın arasına! Gir cennetime!* [Fecr Suresi 27-30] (Öztürk, 2013: 561).

- > Salat ve selam verilir.
- > On iki hizmet görev deyişii okunur. (Zâkir) (yukarıda giriş kısmında verilmişti).
- > On iki hizmet sahiplerine dede toplu dua verir (yukarıda giriş kısmında isimleri verilmişti).
- > Post serilir ve duaları verilir.
- > Tezekkâr hizmetleri ve duaları verilir.
- > Çerağ uyandırılır ve duaları verilir.⁷
- > Süpürgeci hizmeti ve duaları verilir.
- > Gözcü hizmeti ve duası verilir.
- > Tövbe duası okunur.
- > Secde duası (gülbank) verilir.
- > Dûvâz-ı İmam okunur.
- > Secde duası verilir.
- > Tevhit edilir.
- > Secde duası verilir.
- > Tevhit edilir.
- > Secde duası verilir.
- > Mir'aç'lama okunur ve Kırklar Semahı yapılır.
- > İstek semahları yapılır.
- > Saki suyu dağıtılır ve duaları verilir.
- > Mersiyeler okunur.

⁷ **Çerağ** ya da **delil** uyandırma erkânı Kur'ân-ı Kerim'de ki Nur Suresine dayandırılır: *Allah, göklerin ve yerin Nur'udur. Onun nurunun örneği, içinde çerağ bulunan bir kandile benzer. Kandil, bir sırça içerisinde. Sırça, inciden bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispeti olmayan bereketli bir zeytin ağacından yakılır. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçar. Nur üzerine nurdur o. Allah, dilediğini kendi nuruna kılavuzlar. Allah, insanlara örnekler verir. Allah her şeyi bilmektedir. Kandil, Allah'ın yükseltilmesine ve içinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Orada sabah-aşam O'nu tespih eder* [Nur Suresi / 35-36] (Öztürk, 2013: 323).

- > Secde duası verilir.
- > Süpürge (Faraş) hizmeti ve duaları verilir.
- > Lokma hizmeti ve duaları verilir.
- > Çerağ uyutulur.
- > Post kaldırılır.
- > On iki hizmet yapanların toplu duası verilir.
- > Dağılma (gidene - durana) duası verilir.

Cem ibadetinin çok yönlü ve tasavvufi boyutlarını burada sadece kısaca bir yönüyle açıklamak durumdayız. Şüphesiz ki On İki Hizmetin hepsine mahsus gülbânkılar mevcuttur. Cemde ki tevhitler, mersiyeler ve diğerk erkânlar konun genişlememesi açısından burada sınırlandırılmıştır.

III. CEM İBADETİNİN MAKAMLARI

A - Birinci Makam: Cem

İsteyen ile istenenin birleşmesidir. Halkın katılacağı cem bu makamdır. Yani bâtınla - zâhiri birleştirme makamıdır. Kur'ân'da ki *“Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz”*⁸ ayeti ceme işaretler. Cem; âşk ve cezbedir, âşık ile mâşuk'un birleşmesidir. Cem; yaratılanları görmeyip sadece Yaratan'ı yani varlığın özünü görmektir. Yani tevhitler. Yüce Kitabımızda; *“Onun üzerinde ki her şey, her canlı varlık gelip geçici bir şey, fâni bir şeydir artık. Bâki olansa ancak O Ulular Ulusu. Bağış ve iyilikler sahibidir doğrusu. Bâki O'dur.”*⁹ şekilde buyrulmaktadır (Uğurlu, 2009: 62).

B - İkinci Makam: Âyn-ül Cem

Diğerk bir deyimle de 'Hazret'ül Cem'dir. Bu makam ikrarlı olanların, teslim olanların yani musahiplik makamıdır. Bu ceme herkes giremez. Kur'ân'da buyurur ki *“Göklerde ve yerde kim varsa Ondandır. O, her an yeni bir iş ve oluştadır”*¹⁰ Bu

⁸ Fatiha Suresinin 5. ayeti. Tamamı: **Rahman** ve **Rahîm** Allah'ın adıyla. Hamt, âlemlerin Rabbi Allah'adır. **Rahman** 'dır, **Rahîm** 'dır O. Din gününün **Mâlik** 'i/Sultanıdır O. Yalnız sana ibadet/kulluk ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Dosdoğru giden yola ilet bizi. Kendilerine nimet verdiklerinin, üzerlerine gazap dökülmüşlerin, karanlığa/şaşkınlığa saplanmamışların yoluna (Öztürk, 2013: 16).

⁹ Rahman Suresi 26. ve 27. ayetler.

¹⁰ Rahman Suresinin 29. ayeti. Tamamı: *Göklerde ve yerde kim varsa O'ndan ister. O, her an yeni bir iş ve oluştadır* (Öztürk, 2013: 491).

makamda Hak, her şeye ayna olmuştur. Âyn'ül Cem, insanın Allah'ın kendisinde tam tecelli ettiği tek varlık ve bütün insanlığın da bir varlık olduğunun temsilinden ibarettir. Kesretten (çokluktan) birliğedir. Kırklar'da ki tevhidedir (Uğurlu, 2009: 63).

C - Üçüncü Makam: Cem'ül Cem

Her şey tevhit olmuştur. Her şey O'dur. Her şeyle cem olmaktır. Asla dönülmüştür. Bâtin ve zâhir hepsi Hak olmuştur. Kur'ân buyurur ki “*Evvel'dir O, başlangıcı yoktur; Âhir'dir O, sonu yoktur; Zâhir'dir O, her şey de belirir; Bâtin'dir O, gözlerden gizlenmiştir.*”¹¹ Bu makamda ibadet yeri aranmaz. Çünkü yeryüzü artık ona mabet olmuştur. Her yerde cem halindedir (Uğurlu, 2009: 64).

D - Dördüncü Makam: Âhadiyet'ül Cem

Muhammed-Ali makamıdır, yani 'ev edna' makamıdır. Bu makam kayıtlarıştan kaydın kalkmasıdır. Kırklar makamıdır. Kırklar makamında ki birliğe delalettir. Birine vurulan neşterle kırkından kan gelmesi olayıdır. Sen ve ben yok, “O” vardır. Kanı kana, ruhu ruha katma olayıdır. Kur'ân buyurur ki “*Allah'ın yanın da diğer bir Tanrı'ya daha kulluk etme. İlah yok O'ndan başka. O'nun yüzü dışında her şey helâk olacaktır.*”¹² Evet, kısaca cem; tevhittir, birlik makamıdır. Her şeyin O olması olayıdır (Uğurlu, 2009: 64).

Cem erenlerindir,
Hak'ı görenlerindir,
Ceme eğriler girmez,
Doğru gelenlerindir.

(Yunus Emre)

IV. CEME BEKÂR VEYA EŞLİ GİRME HÂLLERİ

“Genellikle İç ve Doğu Anadolu Alevileri Görgü Cemlerine (Musahip Tutma Erkânı) dulları ve bekârları almazlar. Musahip tutma olayının belirgin yanı, musahiplerin evli olmalarıdır. Kimi yerlerde yol kardeşi olacak canlar bir yorganın

¹¹ Hadid Suresinin 3. ayeti. Tamamı: *Evvel'dir O, başlangıcı yoktur; Âhir'dir O, sonu yoktur; Zâhir'dir O, her şeyde belirir; Bâtin'dir O, gözlerden gizlenmiştir. Her şeyi hakkıyla bilen Alîm'dir O!* (Öztürk, 2013: 497).

¹² Kasas Suresinin 88. ayeti. Tamamı: *Allah'ın yanında diğer bir tanrıya daha yakarma/çağırma! İlah yok O'ndan başka! O'nun yüzü dışında her şey helâk olacaktır! Hükiün yalnız O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz!* (Öztürk, 2013: 360).

altında kardeşlerinin biri öbürünün eşi ile yüz yüze yatar ve onun davranışlarına bakılarak yargıya varılır. Görüştüğümüz bütün Alevi Erenleri, belirttiğimiz bölgelerde ceme girebilme koşullarından birinin evli olmak olduğunu söylediler. Tahtacılar da ise ikrar alma töreni gençler daha evlenmeden yapılabiliyor. Onlarda ikrar alma töreninin dışında musahip olma töreni de vardır. Bunda evli olmayı koşulluyorlar. Ancak, Çamşılı Dedelerinden Ali Metin (Divriği-Şahi Köyü) Dede'den yöredeki derlemelerimize ters gelen konular edindim. Ali Metin, konuyu çok iyi bilen, deneyimli bir Dede. Onun anlattığına göre '20 yaşından küçük olanlar musahip alamazlar. 20 yaşından büyük kim olursa olsun, bekâr bile olsa musahip alabilir.' Gene şöyle anlattı: 'Biz, bekârı ceme alırız. Biz de müntehi de haktır, mücerret de...' Çamşılı bölgesinde musahipler evli ise yeni dağbağlanmış bir post üzerine bir beyaz bez seriliyor ve ceme öyle giriliyor. Burada bir konuyu öyle vurgulamak istiyorum. Ali Metin Dede'nin anlattığına göre Musahip Tutma ile Görgü Cemleri ayrıdır. Görgü Cemlerinde dargınlıklar giderilir ve duruşmalar yapılır. Musahip tutulmasından bir yıl sonra o bir yılın hesabı için görgü düzenlenir" (Birdoğan, 2013: 301-302). "... Merasim sürüp giderken bir bacı (cem törenine katılan kadın) eşiğe niyaz edip döşeği getirir ve : 'Hayır himmet eyleyin' deyip döşeği yere serer ve üzerinde dara durup hayır duası alır. Rehber ise kurban sahipleriyle içeri girer. Musahip olacak kimseler, bacılarıyla (eşleriyle) (ikişer ikişer) birlikte dörtlü bir gurup oluştururlar. Bunlara rehber de katılmak suretiyle beşi de eşiğin sağına ve soluna niyaz ederler. Sonra sürüne sürüne gelip delile niyaz ederler. Rehber, sağ başta olmak üzere dara dururlar. Kurban sahipleri, rehberin elini öpüp sol yanında döşek üzerinde dara dururlar. Onların arkalarında, eteklerine tutunmuş olarak eşleri gelir. Bacıları yer değiştirir. Rehber veya musahip olacakların boyunlarına birer mendil ya da tülbent bağlanır. Buna Alevi kültür kompleksinde tığbent (yani ikrar ayininde takılan yün kuşak) denir. İki mendilin ucu sağ elle tutulur, musahip olacaklar pir karşısında dârda ayaklarını mühürlerler. Rehber ve pirin birtakım soruları cevaplandırıldıktan sonra, neticede rehber mendillerin ucunu (tığbent) pire verir. Pir musâhiplere öğüt verir: 'Evladım, siz musahip oldunuz. İlkin, musahip musahipten evini ayırmayacak, malını ayırmayacaktır. Birbirinin evinde olanı izinsiz alıp gidebilecek. Aranızda tartışma çıksa, Allah korusun, Temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya kadar dargın dursanız, derdinize derman bulunmaz. Talip olmak için sizden dört şey isterim: 1- Önce şeriatı bilmek gerek. 2- İkincisi tarikat 3- Üçüncüsü marifetten bilgi

sahibi olmak 4- Dördüncüsü de sırrı hakikat ehli olmak gerek.’ Önemli bir kültür kodu olarak musahiplik, ahiret kardeşi olunan erkeklerle kardeş, eşleriyle de bacı durumuna gelmek demektir. Namus, mal ve mülk hariç, hemen her şeyleri ortak sayılır. Birbirlerine musahip olacakların çocukları asla birbirleriyle evlenemezler. Bu nedenle musahiplik bir *insecttaboo*’yu (cinsiyet yasağını) ortaya koymaktadır. Örneğin Çorum ve havalisinde talip köyler ortaya çıkmakta ve bunlar da birbirinden kız alıverememektedirler. Kişiler, aileler yerine bu defa köyler talip durumuna geçmektedirler” (Türkdoğan, 2006: 85).

Köy Bektaşiliğinde inananlardan tek tek ikrar alınmaz. Birbirleri ile anlaşılan iki aile, musahip kavline girerler ve musahip kavli sırasında da ikrar verirler. Kent Bektaşiliğinde ise, kişiler tek tek Yol’a alınır. Bu nedenle baba veya koca Bektaşî olunca, çocuklar ya da eş kendiliğinden Bektaşî olmazlar. Onların da ayrı ayrı nasip almaları gerekir. “Sık sık tekrar edildiği üzere, Kent Bektaşiliğinde, aileler değil de bireyler ön plandadır. Karı ve kocaya ayrı ayrı nasip verilir. Sadece kocanın nasip almasına karı, karının nasip almasına da kocanın izin vermesi gerekir. Bu muvafakat olmazsa nasip verilmez. Daha da ilginç kadın nasip alırken koca, koca nasip alırken kadın meydan (cem) evinden çıkartılır. Bu çıkarmanın nedeni şudur: Nasip verildiği (ikrar alındığı) sırada, Meydan Evi’nde bulunan canların tamamı, nasip alan kişinin kardeşi (musahibi) sayılırlar. Eğer nikâhlı eş Meydan’da bulunursa, nasip alan nikâhlısı, eş değil de, kardeşi olacaktır. Kardeşler arasında da evlilik şiddetle yasak olduğundan, nasip alma töreni bitinceye kadar, nikâhlı eş Meydan’ın dışına çıkartılır. Eğer çıkartılmazsa nikâh, bir daha yenilenmemek üzere düşer. Köy Bektaşileri, Bektaşî ana ve babadan doğanlara, Kent Bektaşileri ise, her iyi insana nasip verir. Kırsal toplumları bir arada tutan asabiyet (soy ortaklığı) ve soyluluktur. Bu nedenle kabileyi veya köyü, sıradan insanların önderliği altında toplamak, nerdeyse olanaksızdır. Köy Bektaşileri kırsalın bu kültürüne uymuş ve “‘Dede, yani mürşit Ehl-i Beyt’ten türeyen çocuklardır’ demiştir. Bu kültürün gereği olarak da, Alevilik babadan ve anadan çocuğa geçmektedir. Kentlerde yaşayan insanlar içine kapalı değillerdir. Kent halkından yetenekli ve eksiksiz ahlâka sahip olanları arasından bir kişiyi Baba (Mürşit) olarak seçmiştir. Kent Bektaşileri soyluluğun babadan oğullara geçmeyeceğine, asaletin kişisel bir özellik olduğuna inanırlar. Peki, kent Bektaşileri Ehl-i Beyt’i gözardı mı ederler? Bektaşiliğin olmazsa olmazlarından birisi de Ehl-i Beyt sevgisidir. Bu nedenle kent Bektaşileri, tıpkı

Aleviler gibi, Ehl-i Beyt'e sonsuz bağlıdırlar. Fakat Hz. Ali ve On iki imam tarafından kurulan Yol'a hizmet edenlerin de Ev Halkı (Ehl-i Beyt)'ından sayılması gerektiğine inanırlar. Bu nedenle Yol'a giren ve bu Yol'da yükselen (Miraç eden) her insan Ehl-i Beyt üyesidir. Bektaşilikte oğul nasip alıp Bektaşî olur, baba istemiyorsa olmaz. Koca nasip alıp Bektaşî olur, kadın yani eş istemiyorsa olmaz. Bektaşilik yola girişi bireyin tercihine bırakmıştır. Alevilikte ise Yol'a aile yani karı- koca girer. İlginçtir, Alevilik ataerkil aile tipini değil çağdaş aile tipini kabul etmiştir. Ona göre aile, karı-koca ve çocuklardan ibarettir. O yüzden de Yol'a tek tek insanları değil iki aileyi alır. Başka bir anlatımla iki aile birbiri ile musahip olurken Yol'a giriş ikrarlarını da verirler. Aleviliğe göre bunun gerekçesi şudur: Bilindiği üzere Ehl-i Beyt ya da Âl-i Âba: Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olmak üzere beş kişiden oluşur. Yol'a giren herkes Ehl-i Beyt'in hizmetine soyunduğu için Ehl-i Beyt'tir. Öyleyse beş kişi olmaları gerekir. İşte bu nedenle iki aile ve bir dede bir araya gelmelidirler ki beş kişi olsunlar. Yukarıda söylendiği üzere. Bektaşiler tek tek nasip alırlar. Her insana ayrı uyarı (telkin) yapılır. Bektaşî de Alevi gibi Yol'a giren insanların Ehl-i Beyt'ten sayılacağına inanırlar. Ama ortada beş kişi yoktur. Bunu nasıl açıklayacağız? Bektaşî Meydân Odasında Ehl-i Beyt'in simgesel olarak bulunduğu inancındadır. Çünkü Mürşit Hz Muhammed'i, Rehber Hz. Ali'yi, Ocak yani Kürre Hz.Fatıma'yı, ocağın iki yanında uyarılmış olan iki Çerâğ ise Hz. Hasan ve Hüseyin'i temsil eder. Bektaşilik-Alevilik musahipliğin Hz. Peygamber'den kaldığı inancındadır. Çünkü Hz. Muhammed ashabını birbiri ile kardeş ederken, kendisi de Hz. Ali ile kardeş (musahip) olmuştur" (Keçeli, 2005: 331-332). İşte, Alevilik-Bektaşilik inancında yüzyıllardır uygulanan musahiplik erkânın temel gayesi de Hz. Muhammed ve Hz. Ali gibi "gönül birliğini yakalamak veya o koşulsuz sevgi içerisinde ben'likleri yok etmektir", talip olanların musahip olmalarındaki değişmez istikamet budur. Bu sevgi ve birliktelik gelenek içerisinde öyle derinleşmiştir ki bir deyiş örneğine sözler şöyle tesir etmiştir: "... Muhammed'i candan sev ki / Ali'ye Selman olasın..."

V. SONUÇ

Alevilik-Bektaşilik inancının temel ibadeti olan cemler, birçok yönüyle tasavvufi anlamlar taşımaktadırlar. Hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla var olan cemler,

birey ve toplum ilişkilerinde de hakem rolü görece kadar etkin olan ibadetlerin toplamından oluşmaktadır. Ferdi, tutum ve davranışların da toplumla paylaşıldığı cemler, toplumca belirlenen ahlaki normlar içerisinde yüzyıllardır yaşatılmaya devam etmektedir. Cem ibadetinin bu anlamda iç içe geçmiş ve birbirini tamamlayan bir ritüeller sarmalı olduğunu söyleyebiliriz. Zahirî anlamda yapılan bu ritüellerin aslında batını (içsel) bir çok anlamlar taşıdığını söylemek mümkündür. Cem ibadeti içerisinde yer alan bir çok erkânın da yine Kur’ân’i referanslı olduğunu da ayrıca belirtmemiz gerekiyor. Nur Suresinin ilgili ayetleri gereğince yakılan چراغlar (deliller), zahirî anlamda küçük bir aydınlatmayı ifade etse bile, batını (içsel) manada ise orada bulunan taliplerin kendi gönül şehirlerine yaptıkları ve nefislerini sorguya çektikleri o çetin yolda “nur” veya “ışık” olur ve talipleri aydınlığa eriştirir. Yine temsili olarak cem meydanında ‘ibriktarın’ ‘mürşide’ aldırğı sembolik ‘abdest’, orada bulunan tüm insanların bedeni ve ahlaki manada kirlenmemiş ve kirlenmemiş olmalarını sembolize eder. Vücudu oluşturan bütün uzuvların bir başkasını incitmeyeceğine dair verilen sözün tekrarı niteliği taşır.

Amaç ve içeriğine göre farklı isimler alan cemlerin ortak noktası ise “rıızalık” eşliğinin oluşmasıyla yapıyor olmasıdır. Cem cemaatini oluşturanların hepsi biri birinden “razı” olmadan, orada hizmet gören pir veya mürşit cemi asla başlatmaz/başlatamaz. Çünkü “kul hakkı” ile ahirete gidilmeyeceğini bilen Alevi-Bektaşî toplumu, ahiretin bir provasını niteliğini taşıyan cemlerinde de bu hassas çizgiyi uygulamayı temel düstur edinmiştir.

Cem ibadetine dair söyleyeceğimiz bir başka önemli hususta şudur ki “Meydan Evi’nden içeri girildiği vakit, beşeri tüm kimliklerin o eşikten dışarıda bırakılması” gerçeğidir. O eşikten giren kim olursa olsun; artık ne kadın kadındır, ne de erkek erkektir. O mecliste sadece “can” vardır, o da Hak’ın huzuruna varan bir canın edebiyetle var olmak ve öyle davranmak zorundadır.

Bir makalenin sınırlarını aşmadan açıklamaya çalıştığımız ve Alevi-Bektaşî inancının temel ibadeti olan cemler; ahlaklı bireyden başlayarak, ahlaklı toplum inşaa etmek için adeta birer okul gibi hizmet vermektedir. Onun için geleneğin dilinde şu hakikat çok sık ifade edilmektedir: “Ceme ölü gelen, diri döner!” Kişi dünya yaşantısında yaptıklarının hesabını meydana döker, hakları iade eder ve üzerindeki kul

hakkından da feragat etmiş olarak o meydandan çıkar/çıkılmayı murat eder, böylece dünya kırıyla ölen teni ahlaki arınmayla (cemle) yeniden hayat bulur veya nefes alır, Cem ibadetinin bu büyük manevi boyutunu Alevi-Bektaşî toplumu bugünlere kadar taşıyabilmiştir.

KAYNAKÇA

ALTINOK, Baki Yaşa (2012). *Alevilik - Hacı Bektaş Veli - Bektaşilik*. Ankara: Ahi Yayıncılık.

ATALAY, Ali Adil (2011). *İmam Cafer-î Sâdik Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.

BOZKUŞ, Metin (2006). *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

BİRDOĞAN, Nejat (2013). *Alevilik: Anadolu'nun Gizli Kültürü*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2012). *Dede Gargın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.

ERASLAN, Kemal (1995). "Ahmed-i Yesevi". *Erdem Dergisi (Hoca Ahmed Yesevi Özel Sayısı)*, Cilt 7, Sayı 21. ss.799- 819. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

ER, Piri (1997). "Anadolu Aleviliğinde Halka Namazı". İstanbul: *Cem Dergisi*. Yıl 7, Sayı 67, ss. 53-55, s.54.

ER, Piri (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ervak Yayınları.

ERÖZ, Mehmet (2014). *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KAYA, Ali (2012). *Alevilik ve Dersim Üzerine Seçme Yazılar*. İstanbul: Yaz Yayınları.

KEÇELİ, Şakir (2005). "Bektaşilik-Alevilik Arasındaki Farklar-Meydan Evi". Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi *I. Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Cilt II, ss. 322-336.

KELEŞ, Ali (2008). “Ortak Kimlik ve Müzik / 1980 Sonrası Alevi-Bektaşî Uyanışı”. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

KORKMAZ, Esat (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.

KORKMAZ, Esat (2008a). *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları.

KORKMAZ, Esat (2008b). *Kırklar Cemi*. İstanbul: Anahtar Kitap Yayınları.

OCAK, Ahmet Yaşar (1992). “Bektaşîlik”. *TDVİA*. Cilt 5, ss. 373-379. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri (2013). *Kur’ân-ı Kerim Meâli*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

ŞENER, Cemal (1990). *Alevilik Olayı (Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi)*. İstanbul: Ant Yayınları.

TEKİN, Nergishan (2011). *Türklük ve Alevilik-Bektaşîlik*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2006). *Alevi Bektaşî Kimliği*. İstanbul: Timaş Yayınları.

ULUÇAY, Ömer (1993). *Toplu İbadet / Cem Erkânı*. Adana: Hakan Ofset.

UĞURLU, Ali Rıza (2009). *Âşk-ı Muhabbet*. İstanbul: Seçil Ofset.

YAMAN, Mehmet (2013a). *Alevilik – İnanç, Edep, Erkân-*. İstanbul: Demos Yayınları.

YAMAN, Mehmet (2013b). *Buyruk*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.

YAMAN, Ali (2012). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.

YAZICI, Mehmet (2014). *Alevilik -Alevi Deyişlerinin ve Gülbânklarının Sosyolojik Analizi-*. İstanbul: Çıra Yayınları.

YILMAZ, Hüseyin (2011). *Alevi-Sünni Diyalogu*. Sivas: Asitan Yayıncılık.